

Koppándi Botond

Temetési szolgálatunk homiletikuma – 1.

Az erdélyi és magyarországi testvérfelekezetek lelkészeinek és/vagy teológusainak tollából már születtek olyan dolgozatok, amelyeknek az a célja, hogy a lelkészeket segítsék megfelelőképpen fölkészülni a temetési szertartásokra. Ezekben az írásokban ugyanis megtalálhatók azok a homiletikai tanácsok, amelyeknek birtokában elfogadható prédikációkat lehet írni; bennük összefoglaltatnak azok a hittani ismeretek, amelyek tisztázzák az egyháznak a „végső dolgokról” alkotott felfogását, és a tanulmányok érintenek olyan lelkigondozói szempontokat is, amelyeket a szolgálatvégző gyakorlatba ültethet a temetésre való felkészülése rendjén.

Az unitárius egyház nincs ilyen szerencsés helyzetben. A *Keresztény Magvetőben* fellelhető ugyan néhány, a temetési szertartással érintőlegesen foglalkozó írás, de ezek többsége a 20. század elején íródott.¹ Ott van Gellérd Imre *Négyszáz év unitárius prédikációirodalma* című könyve, amelyben a 16–19. századi temetési beszédek elemzése kapcsán találhatunk néhány bekezdést a temetés homiletikai vonatkozásairól², de ezenkívül csak Szász Ferenc lelkészképesítő dolgozatában³ és a *Keresztény Magvetőben* megjelent tanulmánya⁴ foglalkozik a temetés kérdéseivel. A közelmúlt írásai közül megemlítendő Kovács István teológiai tanár kézirat *Liturgikája*⁵, amely röviden tárgyalja a temetés szertartását, és egészen friss munka Tódor Csaba homoródszentpáli lelkész könyve, amely-

¹ Vö. Vári Albert: *Ünnepeink és szertartásaink*. KerMagv 1904. 13.; Boros György: *Szertartások és vallási szokások az unitárius egyházban*. KerMagv 1932. 30., 81., 99., 184., 245.; 1933. 30., 72., 185.

² Vö. Gellérd Imre: *Négyszáz év unitárius prédikációirodalma*. Kolozsvár, 2002, Kiadja az Unitárius Egyház.

³ Vö. Szász Ferenc: *A halál és az örökélet kérdése a XIX. és XX. században megjelent temetési beszédekben*. Lelkészképesítő dolgozat, 1983, kézirat.

⁴ Vö. Szász Ferenc: *Szempontok a halál értelmezéséhez a 19. és 20. század unitárius prédikáció-irodalmunk tükrében*. KerMagv 1984/3. 144–154.

⁵ Vö. Kovács István: *Liturgika. Unitárius Egyházszeretástan*. Kolozsvár, 1993, kézirat.

ben a szerző a brit unitáriusok temetési szertartásait elemezve a hazai temetésekre nézve is megszívlelendő megállapításokat tesz.⁶

A temetési szolgálattal foglalkozó unitárius munkák száma tehát elenyészően csekély. Ilyen összefüggésben talán érthető e dolgozat témaválasztásának motivációja, amelynek mentén megpróbáljuk – a református és unitárius teológiai szakirodalom alapján – ismertetni azokat a tudnivalókat, amelyeket egy temetési szertartást végző lelkésznek érdemes elsajátítani.

Mi a temetés?

Ahhoz, hogy a lelkész számára világos legyen, hogy temetés alkalmával mi a feladata, hogyan és miről kell beszélnie, előbb pontosan körül kell határolnia, mit jelent önmaga és egyházi közössége számára a temetés.

Boros György egykori püspök az 1932-ben megjelent munkájában a temetést a szertartások közé sorolja.⁷ Gellérd Imre a 16–18. századi unitárius prédikációirodalom elemzése kapcsán azt írja, hogy „a temetés hosszú időn át nem annyira szertartás, mint inkább gyászünnepély volt. A tulajdonképpeni szertartások (keresztelés, úrvacsora) a szertartási aktus természetének a magyarázatából és bibliamagyarázatból állott. Ezzel szemben a temetés eszmei és módszerei köre sokkal szélesebb volt [...]. A temetés megrendezett reprezentatív aktus volt, s mint ilyenre, a prédikátorok nagy gondot fordítottak”⁸

Szintén Gellérd Imre a 20. századi temetés meghatározása rendjén leszögezi, hogy a temetés nem azért van, hogy a halott síron túli állapotát befolyásolja. A temetés az élőknek szól, a halál fogalmát helyesen kell értelmezni, a gyászolókat vigasztalni kell, a halott életét ki kell értékelni, Isten hatalmát érzékeltetni kell, és az örökélet hitét el kell mélyíteni.⁹

Lelkészképesítő dolgozatában Szász Ferenc a 19. századi és a 20. század eleji temetési beszédek elemzésekor azt a megállapítást teszi, hogy a legtöbb prédikáció írója a temetés célját „a mulandóságra való emlékeztetésben” látja, és úgy jellemzi őket, hogy „számukra a temetési szertartás fórum, ahol az élet, az ember, az egyház szolgálatában szólhatnak.”¹⁰

⁶ Vö. Tódor Csaba: *Szavak a hídon. Tanulmányok a kontextuális teológia köréből*. Kolozsvár, 2009, Protestáns Teológiai Intézet.

⁷ Boros: *Szertartások...* KerMagv 1932. 30.

⁸ Gellérd: i. m. 151.

⁹ Gellérd Imre: *Esszék a gyakorlati teológia tárgyköréből*. Chico, CA, 1991, Center for free Religion. 11–12.

¹⁰ Szász Ferenc: *A halál és az örökélet...* 53.

A *Négyszáz év: 1568–1968* a temetést szintén a szertartások közé sorolja, és az unitárius hitfelfogásra hivatkozva kijelenti, hogy „nem arra való, hogy a halott síron túli állapotát befolyásolja.” Leszögezi, hogy a temetés ugyan a halott koporsója mellett történik, de semmiképpen nem a halottnak szól, hanem a koporsót körülálló élőknek. Célját a következőkben látja: a halál fogalmát helyesen kell értelmezni; a halott életét ki kell értékelni, mégpedig pozitív módon úgy, hogy nevelő értékű vonásai a gyászolók számára tanulsággal szolgáljanak; a gyászolókat Isten hatalmának érzékeltetésével vigasztalni kell; az örökéletbe vetett hitet el kell mélyíteni, a gyászolóknak tudatosítani kell a halál utáni ítéletet; a végbúcsú megrendítő hangulatát pozitív mederbe kell terelni!¹¹

Egyházszerartástani jegyzetében Kovács István a temetéssel kapcsolatosan azt vallja, hogy „a temetés igényli a legösszetettebb képességeket a lelkész részéről, és nagy felelősséggel jár.” Véleménye szerint, az egyházon belül a forma lehet különböző, de az alapelveknek azonosnak kell lenniük!¹² Azt írja, hogy a temetési szertartás olyan alkalom, ahol a koporsó mellől a lelkésznek az élőkhez kell szólani úgy, hogy fölmérjük az elmúlt élet egészét, „s ez a látásmód megrendít ugyan, de tanít és vigasztal is.” Meggyőződése szerint a temetési szertartás alapját három fő gondolat kell hogy képezze: a fájdalom, a tanulság és a megvigasztalódás.¹³

A temetésben Tódor Csaba a szertartási jelleget tartja fontosnak, mert – mint mondja – a szertartásban látja kifejezhetőnek mindazt, amit sokszor szavakban vagy teológiai tételekben nem tudunk kifejezni. Meggyőződése, hogy az ember nemcsak társas, de egyben rítusos lény is, akinek szüksége van a rítusra, hogy a halál általi veszteség fájdalmát feldolgozza. Szerinte „[...] a temetésnek kettős szerepe van: az átmenet biztosítása (elbúcsúzás, a veszteség tudatosítása, további cselekvésre való támogatás, az élet tisztelete a halál fölött), a »kör helyreállítása«. Ez a kör az egyének és a közösségek szellemi és fizikai tere. A halál ebben zavart kelt, a nyugalmat megtöri. A temetéskor ezt a kört kell helyreállítani.”¹⁴

Az *Unitárius Istentiszteleti és Szerartási Rend* a temetést nem sorolja az istentiszteletek sorába, hanem külön fejezetben, a Szerartások címszó alatt tárgyalja. Pusztán a szerartás menetére koncentrál, a temetéssel kapcsolatos szem-

¹¹ *Négyszáz év: 1568–1968*. Kolozsvár, 1968, Unitárius Egyház. 104.

¹² A jegyzet 1993-as kiadása óta a helyzet változott! Az 1998-ban tartott vargyasi zsinat elfogadta az Unitárius Istentiszteleti és Szerartási Rendet, amely szabályozza az istentiszteletek és szerartások liturgiáját, és minden unitárius lelkészre nézve kötelező jellegű. Elérhetősége: <http://www.unitarius.com/pdf/szerartasirend.pdf>. [2010. október 18.]

¹³ Kovács: *Liturgika*. 41–42.

¹⁴ Tódor: i. m., 72. 112.

pontok közül inkább az olyan külsőségekkel foglalkozik, mint a virrasztás, a torozás, az anyagi ügyek és a harangozás.

A fentiek véleménye alapján, unitárius felfogás szerint a temetés az egyház által az emberért rendelt szertartás, amelynek azonban isteni vonatkozásait nem szabad elhanyagolni! Nem gyászünnepély, nem a halott körül kialakult kultusz, hanem liturgikus cselekmény, amely elsősorban az élőkhez szól. A századok folyamán a hitelvek fejlődésével változásokon esett át,¹⁵ egyre inkább szertartási jelleget öltött. Feladata a gyászolók vigasztalása, ahol Isten mindenható hatalmát és szeretetét hirdelve szükséges megszólaltatni az örökéletbe vetett hitet, amely vigaszt jelenthet a megpróbáltatások között. A fájdalom és a veszteség megszólaltatásán túl tudatosítani kell, hogy az elhunyt élete Isten ajándéka, amelyből tanulni kell és lehet, vigyázva arra, hogy az élőknek nem tiszte az ítéletmondás, mert ez egyedül a gondviselő Istenre tartozik.

Érdemes röviden megvizsgálni a református teológia felfogását a temetéssel kapcsolatosan: Elsőként Kozma Zsolt megnyilatkozását említjük, aki *Liturgikájában* arra figyelmeztet, hogy elvileg a temetés polgári cselekmény, amely elsősorban a család ügye, és az egyháznak a temetésen való részvétele elsősorban a hozzátartozók felkérése nyomán történik. Az egyház jelenlétét természetesen indokoltnak és ajánlatosnak tartja, mégpedig három szempontból: Elsősorban, az egyháznak ki kell mutatnia Isten iránti háláját, amiért az elmúlt élettel megajándékozta a családot és a gyülekezetet. Másodsorban tanítani kell a gyülekezet tagjait, hogy Isten tetszése szerinti életet éljenek. Harmadsorban, a feltámadás reménységének hirdetésével, vigasztalni kell a hátramaradottakat. A temetés olyan istentisztelet, amelyen fontos szerepet kell hogy kapjon az igehirdetés, és amely lelkipásztor nélkül nem végezhető.¹⁶

Temetési szolgálatunk kérdései című tanulmányában Nagy István, abból kiindulva, hogy a szolgálat létrejöttét egy ember halála idézi elő, a temetést gyászistentiszteletként határozza meg. A temetés valójában a gyász alkalmá, de mindennek istentisztelet formájában kell történnie! Ez számára azt jelenti, hogy

¹⁵ A változások közé sorolandó például az, hogy a 16–18. századi beszédek némelyikében tetten érhető a katolicizmustól átvett halottkultusz, de ez már a 20. századra eltűnt. Hasonlóképpen, a 18. században a lelkészek mondanak olyan beszédeket, amelyek inkább az orációk műfajába tartoztak, hiszen sokszor nemhogy textust, de még Bibliát sem használtak elmondásukkor. Ez ma már elképzelhetetlen, hiszen a temetési szertartás fontos része a bibliai textus alapján elmondott beszéd. A kérdésről bővebben lásd Gellérd: *Négy-száz év...* 151–157.

¹⁶ Kozma Zsolt: *Liturgika. A református gyülekezeti istentisztelet elmélete*. Kolozsvár, 2000. 72–73.

a temetésen egy ember életéről kell megemlékezni az evangélium fényében. Óv attól a két véglettől, amelyeket ő úgy nevez, hogy „az alkalom túlbecsülése” és a „steril evangéliumhirdetés”. Szerinte az első esetben a temetésen legfennebb hallotti beszéd vagy nekrológ hangzik el, a második esetben a két szó összeférhetetlen, mert egy beszéd *vagy* evangélium, és akkor nem lehet sterilnek nevezni, *vagy* steril ugyan, de ebben az esetben nem evangélium! A kettő között azt a bibliai keskeny utat ajánlja, amely úgy tekint a temetésre, mint ahol a „casust”, az esetet komolyan veszik, és ott az evangéliumot hirdetik.¹⁷

A református *Ágendáskönyv* meghatározása szerint a temetés szimbolikus istentisztelet, amely „az V. parancsolat összefüggésében” a református hitvallás szellemében történik.¹⁸ A „szimbolikus” azt jelenti, hogy az istentisztelet „eseményhez kapcsolt”, ami ez esetben nem más, mint a haláleset.¹⁹

Összefoglalásként elmondható, hogy református felfogás szerint a temetés istentisztelet, hiszen minden alkalommal Isten Igéjét kell hirdetni. A temetés vizsgálató cselekedetté kell hogy váljék, elsősorban az élőkre néz, akik Istenre tekintve az igéből várnak vigasztalást. Célja a gyászolók Isten felé való elindítása. Fekete Károly költői megfogalmazásában: „Ezen a konkrét alkalmon úgy szólal meg az örökkévaló evangélium, hogy azt az üzenetet szinte sehhol máshol és soha máskor meg nem lehet szólaltatni ugyanúgy.”²⁰

Összehasonlítva az unitárius felfogást a református felfogással, rögtön szembevetű, hogy az unitárius meghatározás szerint háttérbe szorult a temetés istentiszteleti jellege. A temetés sokkal inkább szertartás jelleget öltött, már (ön) meghatározásában sincs meg az istentiszteleti jelleg. Ez azért furcsa, mert az erdélyi unitárius falvakban sok helyütt a temetés ma is templomban történik, a vasárnapi istentisztelettel megegyező szertartásrend szerint, amelyet kiegészít a ma is gyakorlatban levő búcsúztató. Az unitárius temetésen is fontos szerepe van az egyházi beszédnek, és bár ezt „temetési beszédként” jelöli meg az *Istentiszteleti és Szertartási Rend*, az végső soron bibliai textusra épülő prédikáció. Az unitárius hitelvekkel összhangban ez nem „igehirdetés”, hanem az *evangélium* hirdetése, annak a „jó hírnek” a hirdetése, amely különösen a gyász és a fájdalom idején bír fontos szereppel.

¹⁷ Nagy István: *Temetési szolgálatunk kérdései*. Studia Caroliensia 2001/3. 76.

¹⁸ Vö. A Magyar Református Egyház Istentiszteleti Rendtartása, 1998, A Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinatának kiadása. 17.

¹⁹ Kozma Zsolt: i. m. 64.

²⁰ Fekete Károly: *Temetési szolgálatunk kérdései*. In *A gyülekezetépítés szolgálatában*, Budapest, 2000, 115.

Az unitárius egyházban is talán ki kellene mondani, hogy a temetés olyan *istentisztelet*, amelynek sajátossága az, hogy gyász alkalmával történik, és szertartás jellege van. A lelkész feladatát így tudnánk meghatározni: megemlékezni az elhunyt életéről, az evangélium hirdetése által! Az unitárius temetésen is meg kell találni az evangélium üzenete és az elhunyt élete közötti egyensúlyt, és vigyázni kell arra, hogy az örökélet hite hirdettessék! Ha kimondjuk, hogy a temetés valójában istentisztelet, akkor ez még inkább megszabná a temetési beszéd üzenetét és felépítését is, mégpedig annak tudatosítása által, hogy arra a prédikáció szabályai érvényesek, és végső soron célja az isteni vigasztalás hirdetése.

A temetés előkészítése

A temetési szertartást végző lelkész számára elengedhetetlenül fontos, hogy a temetésre való előkészületben a gyászoló családtagok közül valakivel személyesen is találkozzék. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ez benne van a kultúránkban: a temetést általában „bejelentik” a lelkészi hivatalokban. Bár nagyvárosokban nehéz megoldani, mindenütt törekedni kell arra, hogy a „formaságok miatt” betérő hozzátartozóval a lelkész személyesen is találkozzék, és világossá tegye, hogy a temetést megelőző beszélgetés szükséges ahhoz, hogy megfelelőképpen fel tudjunk készülni a szolgálatra. Ennek a találkozásnak van egy pasztorálpszichológiai vonatkozása is, hiszen a beszélgetés alkalmával a lelkész még nem prédikáló papként van jelen, hanem együttérző lelkigondozóként. Nagyszerűen írja Fekete Károly: „[A gyászolók] érzékelik meg, hogy egy bizonyos vonatkozásban a lelkésznek is megállt az idő.”²¹ Valóban, a lelkész számára is megáll az idő, és megfelelő „lelki bemosakodással” kezd el készülni a szolgálatra.

A beszélgetésnek kettős értelme van: egyrészt pasztorális jelenlétünkkel megkezdjük a gyászolók lelkigondozását, lehetőséget adva a fájdalom „kibeszélésére”, másrészt ez alkalom a lelkész számára a hasznos információk gyűjtésére. Fekete Károly azt javasolja, hogy a beszélgetést a családhoz/hivatáshoz/gyülekezethez való tartozás vonalán folytassuk, és megjegyzi, hogy a jó lelkész már a beszélgetés közben támpontokat keres a majdani prédikációhoz. Szerinte már a beszélgetésben keresni kell a kapcsolódási pontokat a lelkész előtt kibontakozó élet és a temetésen kötelezően hirdetendő keresztény üzenet között. Ehhez kell

²¹ Fekete Károly: *A temetési igehirdetés kérdései*. A Debreceni Református Theológiai Akadémia Gyakorlati Theológiai Tanszékének Tanulmányi Füzetek. 5. szám, Debrecen, 1993. 7.

kötni azt az esetenként változó textust, amely majd ezt az egyetemes üzenetet különböző oldalairól világítja meg. A beszélgetésnek ez az egyik értelme, hogy tudniillik a keresztény mondanivalónak egyéni, személyes ízt lehet adni – éppen a megfelelően feltett kérdésekre kapott válaszok alapján! Elképzelhető, hogy néhány jól feltett kérdés után a lelkészben már körvonalazódik is a textus, de ezt nem kell rögtön nyilvánosságra hozni. Fontosabb az a homiletikai feladat, amely által a lelkész tapintatosan elmondja a temetés liturgiáját, tisztázza a homályos kérdéseket, összefoglalja egyháza álláspontját az olyan kényes kérdésekről, mint a búcsúztató vagy éppen a tor, és arra törekszik, hogy a felmerülő kérdésekre megnyugtató választ adjon.²²

Szenes László az előkészület fontosságát egy mondatban így összegezi: „[...] a gyászolók szempontjából minden temetés »egyszeri« alkalom.” Éppen ezért fontos, hogy az elhunytól kapott értesítéseinket megfelelőképpen „megrostáljuk”, tudatosítva, hogy nem minden tartozik a temetési beszédhez abból, ami a beszélgetésen elhangzik. A mérlegelés közben a lelkésznek óvakodnia kell attól, hogy „mindentudónak” mutassa magát, óvakodnia kell ítéletet mondania az elhunyt hibái felett, de mégis tudnia kell, hogy „különbség van az igaz és bűnös között, az Istent tisztelő és az őt nem tisztelő között” (Mal 3,18).²³

Hézszer Gábor a téma kiváló ismerőjeként a rendszerszemlélet²⁴ alapján közelíti meg a kérdést. Szerinte a temetésnek és az azt előkészítő beszélgetésnek figyelembe kell vennie a következőket: Elsősorban tudatosítani kell, hogy senki sem gyászol egyedül! Még ha bizonyos „szabályok” korlátozzák is a gyászt – „nálunk így illik/nem illik gyászolni” stb. –, fontos hangsúlyozni, hogy a gyász elhordozásában segít a család, illetve a gyülekezet! Ez mutatja, hogy a család lelkigondozása a „rész” és az „egész” közötti szétválaszthatatlan összefüggésből indul ki, tehát a „pásztor” az egyént és a közösséget összességében kell hogy lássa és kezelje! Hézszer Gábor kategorikusan fogalmaz: „A családközpontúság a lelkész esetében teológiai feltétel!” Másodsorban, a családközpontú lelkigondozás a teljes családi közösségre koncentrál, arra, hogy milyen lelki és pszichikai erő-

²² Uo.

²³ Szenes László: *Temetés, hamvak elhelyezése, sírköavatás*. In „Hirdesd az Igét”. Az Igehirdetők Kézikönyve, Budapest, 1980, Magyar Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 263., 265.

²⁴ A rendszerszemléletről lásd bővebben: Friedman, Edwin H.: *Nemzedékről nemzedékre. Családi folyamatok egyházi és zsinagógai közösségekben*. Ford. Beke Boróka. Kolozsvár, 2008.; Mc. Goldrick, Monica: *You can go home again. Reconnecting with Your Family*, New York – London, 1995, W.W. Norton & Company.; Hézszer Gábor: *Miért? Rendszer szemlélet és lelkigondozói gyakorlat*, Budapest, 1996, Kálvin Kiadó.

forrásokkal rendelkeznek a gyász által előidézett válság elviseléséhez. Ebből értelemszerűen az következik, hogy a lelkésznek azt kell kutatnia, miként segítheti a családi közösséget és annak egyes tagjait abban, hogy minél hatékonyabb támaszt nyújthassanak egymásnak! Harmadsorban, a lelkésznek oda kell figyelnie arra, hogy a haláleset mellett mi minden történik még a családban, és fenyeget-e az úgynevezett krízishalmozás veszélye? Negyedsorban, a lelkésznek tudatosítani kell, hogy az egyén és a családközösség gyászfolyamata különböző. Ebből az következik, hogy a család általában gyorsabban megtalálja a mindennapi életvitelt biztosító új szervezeti formát, mint az egyén. Néha a közvetlen gyászoló megbántja, hogy milyen hamar boldogul a család az elhunyt nélkül is! Ő még a veszteség feldolgozásánál tart, amikor a család már praktikusán átalakul. Ilyenkor a gyászoló nagyobb odafigyelést igényel!²⁵

A temetést előkészítő beszélgetés már a gyász feldolgozásának egy mozzanata. Fontos, hogy pasztorális lélekkel, együttérzően, segítőkészen fogadjuk a még sokállapotban vagy a sokállapot határán lévő hozzátartozót! Jó előtte „bemo-sakodni”: imádsággal, lelki készüléssel, „külső” és „belső” feltételekkel. A beszélgetésben oda kell figyelni arra, mi az, ami a gyászoló családjában megváltozik, kik azok, akik a veszteséget a legjobban vagy a legnehezebben viselik el, milyen forrásokból merítenek egyénileg vagy családirag erőt ahhoz, hogy átvészeljék életük eme nehéz szakaszát.²⁶ Hagyni kell beszélni a hozzátartozókat, segít a későbbi készüléskben, ha diszkréten jegyzetelünk! Minden információ fontos, még ha csak keveset fogunk is felhasználni a beszéd megírásában! Fontos rögzíteni az életút fontosabb állomásait: gyermekkor, iskolák, ifjúkor, házasság, munka, hobbi, egészség/betegség stb. Konkrét kérdéseket is tehetünk fel a családtagoknak, amelyekből kibontakozik az elhunyt jelleme.²⁷ Fontos az elhunyt vallásossága, az egyházához való viszonya, érdemes megtudni, hogy volt-e kedvenc textusa, volt-e az életben bibliai vezérelve? Tisztázzuk a halál beálltának körülményeit, az esetleges betegség időszakát: hogyan viselte, volt-e ki ápolja, mi adott neki erőt a szenvedésben? Rákérdezhetünk arra, hogy volt-e valamilyen meghagyása a családtagok számára, és ha az nem sért semmilyen teológiai felfogást, akkor be is építhetjük a beszédbe. Persze az az ideális, ha az elhunytat személyesen ismertük, és a rokonoktól hallott tudnivalókat személyes tapasztalatunkhoz is mérhetjük!

²⁵ Hézszer Gábor: *Pasztorálpszichológiai szempontok az istentisztelet útkereséséhez*. Budapest, 2005, Kálvin Kiadó. 191–205.

²⁶ Uo., 204.

²⁷ Az ilyenkor hasznos kérdésekről lásd bővebben Hézszer: i. m., 204–205.

A beszélgetés fontosságának hangsúlyozásakor egytérthetünk David Moser amerikai lelkész véleményével. Szerinte ezek az alkalmak azért eredményesek, mert lehetőséget teremtenek egy „katarzusra”. Ezt a gyászoló család számára az hozza létre, hogy elhunyt szerettükről hangosan beszélhetnek egy odahallgató, fájdalmukat feltétel nélkül elfogadó lelkésznek – „elvégre az odahallgatás mindig is a lelkigondozás sarkalatos erénye volt.”²⁸

Kik vagyunk temetéskor? – A temető lelkész (ön)meghatározása

Úgy vélem, ahhoz, hogy a temetési szolgálatot megfelelően tudjuk végezni, szükséges tisztáznunk, hogy valójában kik is vagyunk, és mit képviselünk a temetések alkalmával? Eszembe jut egykori gyülekezetem presbitere, aki gyakran mondogatta anekdotikusan: „Tiszteletes úr, a temetés magának nem nehéz, mert temetni a gödörösök temetnek, maga csak elprédikálja a halottat!” A *csak*-kal természetesen gyakran vitatkoztam, de a kérdésfelvetést érdekesnek találtam: kicsoda a temetési szolgálatot végző lelkész?

Az nem vitás, hogy a lelkész nehéz helyzetben van: az elvárások sokrétűek, és lehetőleg nem szabad kiszolgálni azokat! De: mivel általában a temetésben a menet élén halad, fontos szerepe van, és ehhez föl kell nőnie!

Hézszer Gábor szerint a lelkész „a gyászolók predestinált kísérője”, éppen ezért komolyan kell venni azt a lelkészre vetített „elvárást”, amely őt a „túlvilági dolgok tudója” címmel ruházza fel. Ezt egyrészt azért, mert ez a tudatalattiból származó, archaikus jelenség, másrészt azért, mert a lelkész – remélhetőleg – megfelelő lelkigondozói képzettséggel rendelkezik.²⁹

Nagy Tibor szerint a lelkész éppen a temetés alkalmával van a legközelebb a halál rettenetéhez, ezért tudatosítania kell önmagában, hogy sokszor a miértek-re adott emberi válaszok és érvelések érvénytelenek, és hogy ezekre a kérdésekre egyedül Isten szava adhat megnyugtató választ. Következésképpen a lelkész tisztelte az, hogy ezt az isteni üzenetet megkeresse és megfelelőképpen közvetítse, hogy hatására az emberek megértsék: Isten itt van közöttünk. Éppen ezért a lelkésznek testvérként kell a ravatal mellé állnia, és hirdetnie kell azt a vigasztalást, amelyet ő már megkapott, és amely Isten jóvoltából mindenkire eljut. A lelkész nem „fölülről” szól, a német közmondás szerint ő nem a „mennyország kapusa”,

²⁸ Moser David. „So that you may not grieve as others” – *Preaching The Funeral Sermon*, <http://www.preaching.com/resources/articles/11549467/> [2010. október 18.]

²⁹ Az elvárásokról és az archetípusokról lásd bővebben Hézszer: i. m., 32–44; 198–205.

aki eldönthetné, ki mehet be, vagy ki maradjon kint, hanem ő Isten szeretetének hirdetője!³⁰

Fekete Károly meghatározásában a lelkész a temetéskor kettős minőségben áll a koporsó mellett. Egyrészt ő „a földi közösség egy tagja”, és ez az ő természetes „állapota”, másrészt ő a gyülekezet pásztoraként „Jézus Krisztus szolgálja”, és ez pedig az ő hivatása.³¹

A kérdésről egyéni módon vélekedik Tódor Csaba. Könyvének egyik fejezetében az unitárius lelkészt úgy nevezi, hogy *palástos protagonista*, mégpedig abból a megfontolásból, hogy szerinte egy lelkész, egy dráma *protagonistájához*, főszereplőjéhez hasonlóan, egyszerre írója, rendezője és cselekvője annak a szertartásnak, amit éppen vezet.³² Az angol unitárius temetéseken szolgáló lelkészek szerepéről azt mondja, hogy liturgiai és lelkigondozói szerepük van. Úgy véli, hogy ez a szerep a temetés különböző fázisaiban a „terapeuta-segítő”, „ceremóniamester”, és a „hagyományos papi szerep” között váltakozik, s a lelkész ezeknek a szerepeknek a dinamikájában temet. Önmaga meghatározásában a következőképpen ír: „Unitárius lelkészként nem terapeutának vagy segítő foglalkozásúnak érzem magam, hanem keretében a hagyományos papi szerephez tartozónak, tartalmában szabadelvű protestáns keresztény vezetőnek határozom meg unitárius papi mivoltomat.”³³

Egy angol földön megjelent, temetési gyakorlatokkal foglalkozó kézikönyv, a *Funerals and Ministry* tanítása szerint a temetésen a lelkésznek kettős szerepe van: liturgiai és pasztorális szerepe. Nemcsak azért felelős, hogy vezesse a szertartást, hanem – és ez a fontosabb! – feladata leginkább a gyászban lévő család pasztorolása. Éppen ezért a gyászolók rendelkezésére kell hogy álljon, részvétéről és együttérzéséről biztosítva őket. Ennek a pasztorális jelenlétnek az lesz az eredménye, hogy a temetési szertartás sokkal személyesebb és elmélyültebb válik, és mivel a lelkész „a gyülekezet képviselőjeként” van jelen, a gyászolók fájdalmának elhordozásában már egy közösség is szerepet kap.³⁴

³⁰ Nagy Tibor: *Temetési szolgálatunk az ezredfordulón*. Református Egyház 2001. 288–289.

³¹ Fekete Károly: *Temetési szolgálatunk kérdései*. 117.

³² Tódor Csaba dolgozatában megjegyzi, hogy őt ehhez a felismeréshez a Jacob Levy Moreno nevéhez fűződő pszichodráma tanulmányozása vezette el, amelynek az az egyik alapelve, hogy az egyén a közösségtől kapott sebeit közösségben gyógyíthatja meg, játék formájában. Vö. Tódor: i. m., 70.

³³ Uo. 93.

³⁴ *Funerals and Ministry to the Bereaved. A Handbook of Funeral Practices and Procedures*. London, 1989, Church House Publishing. 2–3.

A prédikálással és liturgiával foglalkozó homiletikai szakkönyv, a *Leadership Handbook of preaching and worship* a lelkész szerepét a következőkben látja: Mivel a temetés valójában istentisztelet, a lelkész legfontosabb feladata Isten jelenlétének tudatosítása! Ezek után a lelkésznek ki kell mondania, hogy a halál jelen van, de azt is tudatosítania kell, hogy szembe lehet nézni vele. Ezek után támogatni kell a gyászolókat, hogy méltóképpen megemlékezzenek az elhunyról, hogy a hiányérzetük csökkenjen. Végül szembe kell nézni a „nagy kérdéssel”, azaz, hogy mi fog történni a halál után, és reménységgel kell beszélni róla, vallási meggyőződésünknek megfelelően!³⁵

Scott W. Alexander amerikai unitárius-univerzalista lelkész a temetésen szolgáló lelkész feladatát a szerettei (ti. a gyászolók) iránti gondoskodásban látja.³⁶ Véleménye szerint a temetés alkalmával a lelkésznek integráló szerepe van, és legfontosabb feladata az, hogy miután odafigyel mindenki – különösen a gyászoló család tagjainak megnövekedett igényeire –, távlatokat próbál felmutatni számukra, és éreztetni próbálja a közösség elfogadó szerepét is.³⁷

Az elmondottak alapján megkísérelhetjük összefoglalni, kik is vagyunk mi, lelkészek a temetési szertartáson? Mindenekelőtt azt kell elmondanunk, hogy hivatásunkból fakadóan, mint Isten és az ember szolgálatára felszentelt/felavatott lelkészek, egyházunk képviselőiként veszünk részt a szertartáson. Mi vagyunk „az evangélium hirdetői”. „Isten titkainak sáfáraiként” (1Kor 4,1), istentiszteleti körülmények között, „együttérző testvérekként” veszünk részt a szertartáson, ahol egyházi tanításainknak megfelelő módon hirdetjük Isten atyai szeretetét, a jézusi evangélium vigasztalását. Halandó emberekként az elmúlás tényének alávetett embereknek prédikálunk azzal a meggyőződéssel és bizonyossággal, ami a hivatásunkból ered, és a hitünkől fakad. Nem a halottnak, nem a halott nevében, nem a halottért beszélünk, és nem is próbáljuk meg „bepredikálni” őt az örökkévalóságba! Tudatában kell hogy legyünk liturgusi szerepünknek, de különösen fontos éreznünk pasztorális, lelkigondozói mivoltunkat! Szavainknak súlya van, ezért képzetten, a „végső dolgokkal” kapcsolatos világos teológiai meggyőződéssel és szilárd hittel kell szólanunk. Célunk a vigasztalás, Isten gondviselésének és az emberi közösségek gyógyító erejének a hangsúlyozásával. Valójában nem „mi

³⁵ Berkeley, James, D. (szerk.): *Leadership Handbook of preaching and worship. Practical insight from a cross section of ministry leaders*, 1990. 463–464.

³⁶ Scott W. Alexander szó szerint így mondja: „to minister to the loved ones” – Lásd Alexander, Scott W. (szerk.) *Handbook of Religious Service*. Boston, 1990, Published by the Church of the Larger Fellowship. 37.

³⁷ Uo.

temetünk”, a temetést sem „tartjuk”, hanem – helyes szóhasználattal – vezetjük a temetési szertartást. Bibliai textus alapján prédikációt mondunk, amellyel beavatkozunk a gyászolók lelki életébe, hogy abban változást idézzünk elő. „Isten emberei” vagyunk, de nem a „túlvilági”, hanem az „evilági dolgok tudói”, akik hitükkel, emberségükkel, szeretettel és empátiával próbálnak vigaszt nyújtani – „az Úr Lelke van énrajtam, mert felkent engem” (Lk 4,18) biztatása alapján.

A temetési prédikáció

Textusválasztás

Gellérd Imre megfogalmazásában a textus legfontosabb homiletikai funkciója a bibliai keresztény üzenet közvetítésén túl abban áll, hogy „átszője” az egyházi beszédet.³⁸ Ha ezt szem előtt tartjuk, akkor ezt a tételt alkalmaznunk kell a temetési prédikációra is arra figyelve, hogy üzenete valójában átszője mindazt, amit a temetés alkalmával mondunk. Kissé sarkítottan fogalmazva: pontosan a jól megválasztott textus és annak a beszédben való alkalmazása fogja megkülönböztetni a lelkész által mondott temetési beszédet a manapság egyre gyakoribb, a sírnál mondott ún. „világi” búcsúbeszédektől. A lelkész rendelkezésére áll az isteni kijelentésnek a Bibliában megtalálható megannyi gyöngyszeme, ezért annak megtalálása, a gyászolók felé való közvetítése nehéz, de nagyszerű lelkési feladat!

Azt mondtuk, hogy a jó lelkész esetében a textus gondolata már a temetést megelőző beszélgetés alkalmával körvonalazódik. A legtöbb homiléta azonban óva int attól, hogy a legelső „beugró” textust végleges textusnak tekintsük! A textus megkeresése nagy körültekintést, alapos mérlegelést feltételez!

Nagy István Trillhaast és Bohrent idézi, akik szerint a lelképásztorok – főleg temetés és esketés alkalmával – visszaélnék a textussal, főleg azért, mert ekkor az emberi tényezők annyira előtérbe nyomulnak, hogy maga az igehirdetés teljesen feledésbe merül! Meggyőződése, hogy „a kazuáliák³⁹ nem tesznek jót a tex-

³⁸ Vö. Gellérd Imre: *A prédikáció textusszerűsége*, In *A lélekből építő. Gellérd Imre emlékére*, (szerk. Jakabffy Tamás): Kolozsvár, 2007, Kiadja az Országos Dávid Ferenc Ifjúsági Egyelet és az Unitárius Lelkészek Szövetsége. 112.

³⁹ A kazuália klasszikus megfogalmazását a homiletikus Wolfgang Trillhaas az alábbiak szerint adta meg: „A kazuális fogalommal az igehirdetésnek azt a sajátos formáját jelöljük, amely egy eset (casus) által jön létre. A személyek meghatározó köre, akik az alkalmon jelen vannak, sajátos elvárást jelentenek a kazuális igehirdetés számára. Az ilyen igehirdetés leggyakoribb formája a jelenlegi keresztyénségben a gyerekkeresztesség, a házasságkötés

tusnak”, és figyelmeztet, hogy „a textus uralja a szituációt, s ne fordítva!”⁴⁰ Óvakodni kell azoktól a bibliai textusoktól, amelyek azonnal „passzolnak” a halottal, vagy magával a „casus”-szal. Véleménye szerint ilyenkor az a veszély leselkedik a lelkipásztorra, hogy a textust csak felületesen érti meg, és azt elhamarkodottan alkalmazza az elhunyt életére. Ebben az esetben is érvényes az az alapelv – mondja –, amely szerint a textust eredeti összefüggéseiben kell megérteni, és csak a megfelelő megértés után lehet „aktualizálni”, az elhunyra vonatkoztatni. Ehelyett azt ajánlja, hogy a lelkész engedje a bibliai üzenetet hatni, hogy az „hadd beszéljen”, és fejtse ki hatását, a textus alkalmazása, „applikációja” pedig legyen a halottra való rámutatás. Így a halott jellemét a bibliai textus összefüggésében lehet felmutatni, és a textus megmutatja az illető életében megnyilvánuló „igei hatást” is.⁴¹

Fekete Károly szerint nagy kísértés, hogy egyből olyan bibliai textust akarunk találni, amelynek minden sora alkalmazható az elhunyt életére. Soha ne azt a textust keressük, amely egyből tálcán kínálja az alkalmazást, és ne próbáljunk meg mindenáron kapcsolódási pontokat találni a textus és az alkalom között. Nem a halotthoz, még csak nem is az alkalomhoz kapcsolódunk, hanem az élőkhöz. Éppen ezért azt a textust kell keresni, amellyel Isten szól a gyászolókhöz, hogy vigasztalást adjon!⁴²

Szenes László úgy véli, az elhunyt életéből kiinduló módszer – az ún. „rákeresett textus” módszere – nagyon gyakori, és főleg a kevesebb tapasztalattal rendelkező lelkészek számára ajánlja azt, hogy tanuljanak az elődök ilyenszerű textusválasztásából. Szerinte lehet olyan bibliai textust választani, amely emlékeztet az elhunyt személyes vonásaira, frappánsan összefoglalja az eltávozott életének főbb jellemzőit. Mindezekhez azonban hozzáteszi, hogy az elhunyt személyére és a gyászolókra vonatkozó utalások „másodrendűek”, hiszen a textus akkor jó, ha magában foglalja az evangélium „nagy üzenetét”, azaz a vigasztalást.⁴³

Sándor Endre azt tartja, hogy a temetés nagyon személyes alkalom, amelyben a befejezett élet olyan „igazságot” hoz magával, amelynek meg kell találni a bibliai gyökerét, és meg kell szólaltatni azt! Így, véleménye szerint a temetési prédikáció textusát alapjaiban az elhunyt élete határozza meg.⁴⁴

és a temetés”- idézi Nagy István: *A kazuáliák, mint a gyülekezetépítés eszközei*. Református Egyház 1999. 32.

⁴⁰ Uo. 25.

⁴¹ Nagy István: *Temetési szolgálatunk kérdései*. Studia Caroliensia 2001/3. 78.

⁴² Fekete Károly: *Temetési szolgálatunk kérdései*. 118.

⁴³ Szenes László: i. m. 264.

⁴⁴ Sándor Endre: *A temetési prédikációkról*, Református Egyház 1995/3. 66.

Ifj. Fekete Károly a Makkai Sándor által írt temetési beszédek elemzése alapján írja, hogy a püspök is a rákeresés módszerét használta azzal a céllal, hogy az elhunyt élete és a bibliai textus közötti kapcsolódási pontot megtalálja – egyrészt azért, hogy az elhunyt életének jellemző vonásait fedezze fel benne, másrészt azért, hogy ezáltal mutasson rá a keresztény hit valamely nagy tanítására.⁴⁵

Ezzel a felfogással megegyező a Gellérd Imréé is, aki nemcsak a textussal, hanem a teljes temetési beszéddel kapcsolatosan javasolja a „rákeresés” módszerét.⁴⁶ A *székely Jákób* című temetési beszédében a következőket írja: „Biblia nélkül el se tudok képzelni temetési beszédet. A temetési beszéd a halott jellemzése Isten bibliai mondanivalója alapján. A kijelentés egyik eszköze, akárcsak a Biblia maga is. Ezért elválaszthatatlan a temetés a Bibliától. Amint a halálesetet bejelentik, azonnal kezembe veszem a Bibliát, s keresem benne a halottat. Mert benne van. Mindenki benne van. A Biblia sok száz szereplője között negatív vagy pozitív ott van; közvetlenül vagy közvetetten, de ott van.”⁴⁷

A textusválasztás másik problémája az, hogy megmaradnak a mottó szintjén, olyan lesz, mint bármely más beszéd elején olvasható „apropó”. Némethy Sándor írja a 19. századi református temetési beszédek elemzése kapcsán, hogy textusuk legtöbbször csak mottó marad, és így természetesen a beszédek nem textusserűek, és ebből fakadólag „erőtlenek”, mivel nem támasztanak elegendő hitet.⁴⁸ Megjegyzendő, hogy ez a jelenség több, jelenleg is olvasható temetési beszédnél megfigyelhető, amelyek ezek alapján megmaradnak az „emlékbeszéd” vagy a „búcsúzás” szintjén.

Ifj. Nagy Lajos a textusról gyönyörűen írja: „[...] A textus ablak, amelyen keresztül az Isten Igéje teljes fényének kell beözönlennie minden esetben a lelkékbe.”⁴⁹ Ezt az „ablakot” kell a lelkésznek megtalálni, és megfelelő rálátás és elmélkedés után úgy „nyitogatnia”, hogy az üzenet elérje a vigasztalásra vágyó gyászolókat!

Ezek után következik az a folyamat, amely arról szól – Fekete Károly szóhasználatával élve –, hogy „kitartó párbeszédbe kell kezdeni a textussal”, azaz el kell kezdeni az „exegézis” és a „meditáció” alapos munkáját: meg kell érte-

⁴⁵ Ifj. Fekete Károly: *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága*, Kolozsvár, 2000, Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása. 110.

⁴⁶ Gellérd Imrének a prédikáció textusáról kifejtett álláspontját lásd bővebben: Gellérd Imre: i. m., 110–118.

⁴⁷ Gellérd Imre: *Beszédek*. Chico, CA, 1990, Center for Free Religion. 200.

⁴⁸ Némethy Sándor: *Az Ige theológiája alapján álló temetési igehirdetés*. Református Szemle 1960. 269.

⁴⁹ Ifj. Nagy Lajos: *A temetési beszéd mint igehirdetés*. Református Szemle 1948. 386.

ni a textus eredeti mondanivalóját, és a mi gyülekezetünkhöz szóló üzenetét is! Itt jön a textusválasztás igen lényeges lépése: nemcsak a textusba kell beleélni magunkat, hanem a gyászolók helyzetébe is, hogy megtalálhassuk a nekik szóló legmegfelelőbb üzenetet. Azaz fontos az exegézis, a szöveggörnyezet, a kontextus, az „ott és akkor” világának a tisztázása, de mindez azért kell, hogy eljussunk a textus alkalmazásához, hogy azzal az „itt és most” helyzetében a gyászolókat tudjuk segíteni!⁵⁰

Sokan szeretik a rövid textusok használatát, abból a meggondolásból, hogy ezek könnyebben megjegyezhetők. Ez így is van, de ebben az esetben még jobban oda kell figyelni arra, hogy ne váljanak mottóvá! Fekete Károly figyelmeztet, hogy ezzel a legnagyobb veszély az, hogy a pár szavas mottót az elhunyt, a gyülekezet vagy éppen a magunk „szájába adjuk”, teljesen kiragadva azt eredeti szöveggörnyezetéből.⁵¹

Szenes László azt ajánlja, hogy ha nem találunk egyetlen, minden szempontból megfelelő textust, akkor válasszunk két vagy három helyről, a legtalálhatóbbnak gondolt textusokat.⁵² Nagy István határozottan ellenzi ezt a módszert, mert szerinte a különböző helyekről összeválogatott textusoknak más a kontextusa, kifejtési mindegyiket idő hiányában nem tudjuk, tehát „ráolvasás” lesz az eredmény.⁵³ Magunk is láttunk már néhány elrettentő példát, amikor a lelkész négy-öt helyről vett bibliai idézettel (textusnak nem nevezném) az elhunyt egy-egy jellemvonását próbálta kidomborítani! Ha már semmiképpen nem tudunk egyetlen textust kiválasztani, akkor legfennebb két textus alapján próbáljunk beszélni, lehetőleg úgy, hogy az egyik textus a halállal kapcsolatos bibliai vigasztalás, másik az elhunyt életére (is) vonatkoztatható textus legyen.

Összegzésképpen: textuskeresésükben a lelkészek próbálják megtalálni a „legalkalmasabb” textust, amely a bibliai kijelentésben Istentől származik, s amelynek nemcsak akkor, adott helyzetében, hanem a ma világában is üzenete van. Ha elég jól ismertük az elhunytat, akkor „rá is kereshetünk” arra a textusra, amely „mintha róla szólna”, de tegyük ezt azzal a homiletikai fegyvelmezettiséggel, amely szem előtt tartja, hogy az egyetemes üzenet nem szűkíthető le személyekre és alkalmakra. Ne „prédikáljunk bele” a textusba, hanem a „textus alapján” szóljunk Isten vigasztaló üzenetéről! Ne ódzkodjunk kapcsolatot teremteni

⁵⁰ Fekete Károly: *A temetési igehirdetés kérdései*. 11–12.

⁵¹ Uo.

⁵² Szenes László: i. m., 264.

⁵³ Nagy István: *A kazuáliák homiletikuma*, Nagykőrös, 2004, Kiadja a Károli Gáspár Egyetem Hittudományi Karának Gyakorlati Tanszéke. 23.

a textus és az elhunyt élete között, de ezt úgy tegyük, hogy vigyázzunk arra: a textus magyarázása és alkalmazása közben a textuson erőszak ne essék! Fekete Károly intése megszívlelendő: a textusválasztás, majd a textusszerűség exegetikai és homiletikai kérdés, szabályait be kell tartani!⁵⁴

A híveivel állandó kapcsolatot tartó lelkész tisztában van sokak vallásosságával, ismeri jellemüket, családlátogatáskor esetleg már följegyezhetette „kedvenc textusaikat”, amelyeket aztán fölhasználhat beszéde elkészítésében. Segítségünkre lehetnek a gyászjelentőkön olvasható bibliai gondolatok, a temetést megelőző beszélgetés alkalmával a családtagok által közölt kérés, bár ez utóbbival óvatosan kell bánni!⁵⁵ Válasszunk szép, erőt adó, üzenetükben is vigasztalást hordozó textusokat, amelyeknek már a pusztá felolvasása is segíti a gyászfolyamat elindulását. Kifejtésük, alkalmazásuk, az egyetemes isteni kijelentéssel és a felismerhető emberi vonatkozásokkal való összhangjuk megteremtése a lelkési munka fáradtságos, de ugyanakkor gyönyörűséges művészete!

Meghatározás

Ahhoz, hogy pontosan meghatározzuk, mi a temetési prédikáció, először el kell mondanunk, hogy mi *nem* lehet a temetésen elhangzó egyházi beszéd. Árus Lajos azt mondja, hogy a temetési beszéd nem lehet pusztán életrajz, nem lehet sem a halott dicsérete vagy vádolása, és nem lehet egyszerű búcsúztató sem.⁵⁶ Némethy Sándor úgy véli, hogy nem a halotról, hanem Istenről szóló beszédnek kell lennie, következésképpen nem a halotthoz, hanem az élőkhöz kell szólania. Nem a halott állapotán kíván változtatni, nem a halottat kívánja erényekkel felékesíteni, hanem a gyülekezetnek kíván vigasztalást hirdetni.⁵⁷

Kovács István szerint a temetési beszédben alkalom kínálkozik a lelkész számára, hogy az élőkhöz szóljon. A koporsó mellől felmérhető az egyéni élet egésze, és bár ez megrendíti az embert, egyben tanít és vigasztal is. Szerinte három gondolatot kell kiemelni: a fájdalom, a tanulság és a megvigasztalódás gondolatát, amelyek olyan alappillérek, amelyekre támaszkodhatunk.⁵⁸

⁵⁴ Fekete Károly: *Temetési szolgálatunk kérdései*. 118.

⁵⁵ Lelkési szolgálatomban volt néhány eset, amikor a családtagok elmondták az elhunyt „utolsó kívánságát”, amelyben arra kért, hogy „kedvenc textusa” alapján prédikáljak. Minden esetben nemes veretű, szép bibliai versek voltak, amelyek felhasználása és alkalmazása nem okozott gondot.

⁵⁶ Árus Lajos: *A temetési igehirdetés*. Református Szemle 1971. 451.

⁵⁷ Némethy Sándor: i. m., 271.

⁵⁸ Kovács István: i. m., 42.

Gellérd Imrének a 18. század temetési beszédeivel kapcsolatos jellemzése ma is megállja a helyét: „Tudatában vannak a prédikátorok annak is, hogy nekik vigasztalniuk kell. Ezt a célt három úton igyekeznek elérni: az evangélium vigasztaló szavainak művészi használatával és alkalmazásával, a halott életéből vett gondolatokkal, és az örökélet hitének felébresztésével.”⁵⁹

A fenti megnyilatkozásokkal magunk is egyetérthetünk. Hozzátehetjük, hogy a temetési prédikáció nem lehet „nekrológ”, nem lehet „búcsúbeszéd”, nem lehet sem „baráti elköszönés”, sem fájdalmas „istenhozzád” – mint ahogy nem lehet pusztán textusmagyarázás vagy a halálestől teljesen eltekintő prédikáció sem.

Ezek után megkísérelhetjük az unitárius temetési beszéd mibenlétének, céljának és alapelveinek az összefoglalását:

A temetési beszéd istentisztelet keretében elhangzó prédikáció, amelynek textusa van, és rá a prédikáció általános szabályai érvényesek. Sajátossá az alkalom teszi, amelyet a haláleset idéz elő, ezzel egyediséget biztosítva neki. Feladata az evangélium hirdetése, a mindenkire érvényes keresztény, hitelesítő üzenet megszólaltatása. Van egy pásztori oldala is, amely a gyászolókkal való együttérzésben nyilvánul meg. Ezért fontos feladata a vigasztalás, amely Isten atyai szeretetében vetett reménységbe és az örök életbe vetett hitben nyilvánul meg. Benne egészséges egyensúlyra törekszünk úgy, hogy az evangélium minden alkalommal elhangozzék, de a személyes jelleg is biztosítva legyen. Éppen ezért a prédikációnak olyan „üzenetnek” kell lennie, amely „szeretettel és igazsággal”⁶⁰ telített, benne az isteni és emberi vonatkozások egyensúlyban vannak. Nem a halottnak szól, hanem az élőknek, ezért célja a gyülekezet közösségi erejének mozgósítása, hogy segítse a gyászolókat a fájdalom elhordozásában. Alapelve, hogy köszönetet mondjon Istennek a nekünk ajándékozott életért, hitet ébresztően beszéljen a „végső dolgokról”, és hitvallászerű bizonyítást tegyen az örök életről. Legyen textusszerű, evangéliumi ihletésű, bizonyosságtevő, pasztorális hangvételű, megfogalmazásában egyszerű, mégis „csak egyszer”, csak az elhunyt temetésekor elmondható beszéd, amelyen érzik, hogy a lelkész alaposan átgondolta, átímadkozta, és gondosan kimunkálta.

⁵⁹ Gellérd Imre: *Négyszáz év... 152.*

⁶⁰ Utalás Helmut Schreiner „Üzenet – szeretet nélkül” és „Üzenet – igazság nélkül” kifejezéseire, ahol az első esetben az történik, hogy evangélium hirdetése teljesen háttérbe szorítja az elhunyt személyét és a gyász alkalmát, illetve a másik esetben a Biblia igazságai teljesen elsikkadnak, helyette az emberi szempontok és a személyes jelleg teljesen eluralkodik a beszéden, és benne banalitások hangzanak el.

Megfontolandó a római katolikus professzor, Rolf Zerfass gondolata, aki *Nevedet hirdetem* című, rendkívül gyakorlatias könyvében egy társadalomtudományi fogalmat vezet be a prédikálással kapcsolatosan. Szerinte minden olyan alkalommal, amikor prédikálunk (márpedig a temetés is ilyen alkalom!), úgynevezett „intervenciót” végzünk, azaz befolyást gyakorolunk egy nagyobb egészen belül. Ez megtörténik az istentisztelet keretében (a mi esetünkben a temetés keretében), megtörténik a hallgatóság tudatában, akiket pillanatnyi lelkiállapotukban szólítunk meg, megtörténik a gyülekezet rendszerén belül, és megtörténik a társadalom egészen belül is (amennyiben a temetésen a társadalom más szegmenséből érkező emberek is jelen vannak). Zerfass szerint az intervenciót azért végezzük, hogy segítsünk, úgy ahogyan azt Jézus is tette Simon farizeus házában (Lk 7,36–50). Ehhez szükség van arra a pasztorális érzékenységre, amely a temetések alkalmával már önmagában is gyógyító hatású!⁶¹

Meg kell fontolni Hézszer Gábor figyelmeztetését is, aki tudatosítani szeretné, hogy a temetési beszéd általában a gyásznak a sokk- és a kontrollált fázisai határán hangzik el. Azt mondja, bármilyen furcsán is hangzik: a kontrollált szakasz nem jelenti azt, hogy a közvetlen hozzátartozók olyan lelkiállapotban lennének, hogy a hallottakat teljességgel fel tudnák fogni – ott és akkor a *teljes* temetési szertartás szimbolikája és liturgikus rítusa, a temetés „hangulata” jelenti számukra a legnagyobb segítséget!⁶²

A temetési beszédet ennek ellenére úgy kell megírni és elmondani, mintha minden szavunk tisztán és érthetően eljutna a gyászoló család minden tagjának tudatáig! Figyelembe kell venni azt is, hogy a vigasztalás az *egész* gyülekezetnek szól! Isten vigasztaló üzenetét minden gyászolóhoz el kell juttatni!

A temetési beszéd felépítése

A temetési beszéd felépítésére nézve természetesen nincs „recept”, nem lehet egy követendő „sablon” megfogalmazni. Tudatosítani kell, hogy vannak olyan részek, amelyeknek egyik beszédből sem szabad hiányozniuk, de ezeknek elhelyezése az alkotói szabadság tágkörű, lehetőleg nem rosszul értelmezett kategóriájába tartozik. A beszédet nagymértékben befolyásolja a lelkész egyénisége, de a felkészültsége is – talán itt is érvényes az a megállapítás, hogy sok minden függ a befektetett munka mennyiségétől és minőségétől.

⁶¹ Zerfass, Rolf: *Nevedet hirdetem. A homiletika alapelemei*. Budapest, 1994, Kiadja a Szent István Társulat, 164–172.

⁶² Hézszer Gábor: i. m., 203.

Szász Ferenc írja a 19. századi unitárius temetési beszédek szerkezetének vizsgálata kapcsán – megjegyezve, hogy ez érvényes a református és a katolikus beszédekre is –, hogy felépítésük a klasszikus hármas felosztást követi: bevezetés, tárgyalás, befejezés. A *bevezető*ben a szerző általában megnevezte beszédének témáját, és vázolta beszédének alapgondolatát, azt a textust, amelyet beszéde alapjául választott, és amely úgy volt kiválasztva, hogy az elhunyt életére érvényes legyen. Ezek után alázatos kéréssel fordult a hallgatósághoz, hogy hallgassák őt türelemmel. A *tárgyalás* rendjén a szerzők maguk jelölték meg a felépítést, amely jól elkülöníthető főpontokból és világosan következő alpontokból tevődött össze, és ez volt – Szász Ferenc jellemzése szerint –, „a beszéd lelke”. Ezek után következett a *befejezés*, amely magában foglalta az elmondottnak az elhunyt életére való alkalmazását, az ún. „applikációt”. A beszéd búcsúzással zárult, amelyben a prédikátor név szerint felsorolta az elhunyttól búcsúzók hozzátartozókat.⁶³

Szenes László szerint a temetési beszéd felépítését nagyban befolyásolja az a hármas feladat, amely a lelkészre vár minden alkalommal. Ezeket ő a következőkben határozza meg: Először is bele kell helyezkednünk a gyászolók helyzetébe, ezek után ki kell emelnünk valamit az elhunyt személyes vonatkozásaiból, majd a harmadik részben hirdetni kell „az Ige” üzenetét! Ezek után részletesen kifejti, hogy miként nézhet ki egy temetési beszéd, és hasznos tanácsokkal látja el a lelkészeket: fontos, hogy a lelkész, még a beszéd elmondása előtt, tudatosítsa magában, hogy a Róm 12,15-ben megfogalmazott „Sírjatok a sírókkal!” megbízást kapta Istentől. Ennek alapján bele tud helyezkedni a gyászolók helyzetébe, együttérez velük, és szavakba is tudja önteni fájdalmukat és elszenvedett veszteségüket. Prédikációja bevezetőjében ezt próbálja baráti, testvéri hangnemben, röviden elmondani. Ne tépje fel a sebeket, szavai hassanak gyógyítólag! Mutasson rá egy olyan bibliai vigasztalásra, amely fájdalmukra gyógyírt jelent, bánatukat enyhíti. A cél az, hogy e bevezetés révén a gyászolók fel tudjanak készülni a továbbiak befogadására. A második rész a személyes vonatkozásokat tartalmazza. Törekedjünk arra, hogy sajátos, megkülönböztető jegyet emeljünk ki az elhunyt életéből, és lehetőleg ne túl sokat. Ezt a részt úgy vezessük be, hogy egyedül csak Isten a megmondhatója annak, hogy az elhunyt ki volt, milyen ember volt. Ismerték őt a rokonai és a gyülekezet tagjai, és lelkészként nekünk is volt némi rálátásunk életére, amelyből az alábbi jellemvonásai ragadtak meg stb. Figyelmeztet, hogy ne csússzunk el az „emlékbeszéd” felé, és ezt úgy tehetjük meg, ha a rendelkezésünkre álló információt kellőképpen megrostálva az „Ige mérlegére” helyezzük. Szenes László a beszéd harmadik részét „derekas résznek” ne-

⁶³ Szász Ferenc: *A halál és az örökélet... 4.*

vezi, és azt mondja, hogy ezt úgy kell végezni, hogy a benne foglalt gondolatok mindenkire érvényesek legyenek. Hozzáteszi: e tanácsok betartásához elengedhetetlen az alapos előkészület, és csak ezután várhatjuk el azt, hogy temetési beszédünknek hatása legyen⁶⁴

Hármas felosztásban látja J. Timothy Allen is a temetési beszéd felépítését. Azt javasolja, hogy a temetési beszéd elején fókuszáljunk a halálra és arra a félelemre, amely ilyenkor betölti a szíveket. Jó, ha célirányos nyelvezetet használunk, és nem eufemizmusokat, amelyekkel a halál tényét elmiszticizáljuk. Ennek célja az, hogy – bármennyire fájdalmasan hangzik is – a szertartáson elhangozzék a halál ténye, mert – véli Allen – a gyógyulási folyamat csak ennek tudatosítása után indul el. Ennek a temetési istentisztelet a legjobb helye, mert itt Isten, a felebarátok és a gyülekezet közösségében indulhat el a gyászmunka, és így a megosztott teher elviselhetőbbé válik. A második részben elkezdődhet az emlékezés – mondja Allen –, amely szintén a gyászfolyamat része. Ez a temetési beszéd „egyedi” része, amely segíti a családot az önkifejezésben, elvégre szerettük élettörténete fontosságot nyer azáltal, hogy a lelkész istentiszteleti körülmények között emlékezik meg róla. Ezzel az elhunytat „a templom közepébe” helyezzük, ami általános felfogás szerint „Isten helye.” Ezt a „múlt újjáteremtésének” nevezi, amely azért fontos, mert a család és a közösség előtt történik. A harmadik részt úgy nevezi, hogy „elengedés.” Ekkor már a gyászolók „újraélték” a közös emlékeket, és azáltal, hogy a „templom közepébe” helyezték az elhunytat, már „át is adták” Istennek. Ez az érzés megnyugtató – véli Allen –, mert a gyászolókat vigasztalja az a tudat, hogy szerettük „már Isten kezében van”, az örökkévalóságban. Hozzáteszi: fontos, hogy a lelkész belefoglalja beszédébe, hogy most már el kell búcsúzni az eltávozottól, és ezután meg kell vallani az egyház halállal és örökléttel kapcsolatos hitét.⁶⁵

A temetési beszédek felépítése kapcsán álljon itt illusztrációként Gellérd Imre néhai unitárius lelkész *A szeretet* című beszéde, amely az 1Kor 13,1–13 alapján egy asszony temetésére készült. Bár vázlatosan maradt ránk, általa mégis fogalmat alkothatunk a 20. század közepe unitárius temetési beszédeinek felépítéséről:

A beszéd a textuskeresés „műhelytitkának” felfedésével indul: „Be kell valanom, nem egyszer lapoztam végig a Bibliát, hogy e szomorú alkalomra készülő beszédemnek textust keressek. Drága halottunk életét kerestem a Bibliában, s

⁶⁴ Szenes László: i. m., 266.

⁶⁵ Allen, Timothy J.: *Reconsidering the Funeral Sermon* – <http://www.preaching.com/sermons/11567296/> [2010. október 18.]

fordítva: a Bibliát kerestem halottunk életében. Mert minden temetési beszéd a Szentírás s a halott életének a találkozásából születik. Szebbnél szebb gondolatok születtek meg bennem ebből a találkozásból. Valami újra vágytam. S mégis, a Bibliám a régi helyre nyílt ki: a szeretetre, a régi textust kínálta, a szeretet textusát.”

Láthatjuk, hogy Gellérd Imre a „rákeresés” módszerét választja azért, mert számára a Biblia üzenete és az elhunyt közötti kapcsolat rendkívül fontos! Szándéka szerint a textus fő üzenete magában foglalja az elhunyt életének legjellegzetesebb tulajdonságát, ami „a szeretet himnuszának” fényében aztán a gyülekezetnek is tanulságként szolgáló üzenet.

A beszéd második részében az elhunyt életének számbavétele következik, nem tényszerűen felsorolt „életállomások” ismertetése által, hanem a textusból fakadó, szeretetről szóló tulajdonságok alapján: „nem kérkedik, nem keresi a maga hasznát” stb.

A harmadik rész a gyülekezethez szól: „Íme, az igazi szeretet!” Itt van a pozitív példa, a megvalósítható szeretet – mondja –, egy olyan asszony részéről, „aki szeret, mikor meghal, nem azt mondja: mi lesz velem, hanem: mi lesz veletek?” Ezek után következik a szeretet Isten felé megnyilvánuló vonatkozása, mert Gellérd Imre így zárja ezt a részt: „Aki szeret, [...] nemcsak mások boldogságában olvad fel, hanem Istenben is.”

A befejezésben a búcsúzása a fő szerep. A textusban elmondott jellemzők alapján mindenki az elhunyra ismerhet. Az, aki „szenvedve kereste, hogy ki szenved”, és „sírva mások könnyeit [élt], megérdemli, hogy tőle méltóképpen elbúcsúzzunk!”

Gellérd Imre legtöbb temetési beszéde ezt a felépítést követi. Ha a fenti beszédben nem is, de a legtöbb beszédében a befejező rész a gyászolókhöz szóló vigasztalás! Az evangélium fényében a textusban megtalált értékek szólnak a gyászoló gyülekezet felé, rendszerint azok után, hogy a hallgatóság ráismert az elhunynak a textusban is megszólaló főbb jellemvonásaira. A vázlatok nagy részéből hiányzik ugyan a textus bővebb kifejtése, de tudjuk, hogy Gellérd Imre biblikus ember volt, ránk maradt általános beszédeiben a textus magyarázatára nagy hangsúlyt fektetett. Jellemző rá az illusztrációk használata: a textus fő gondolatát rendkívül egyszerű, így mindenki számára érthető példákkal, történetekkel, idézetekkel illusztrálta. A beszédek értelemszerűen, de nem szentvelelenül, hanem együttérző hangnemben beszélnek az elmúlásról. A középpontban az ember van, aki Isten teremtenyeként életével például szolgálhat hozzátartozói és a gyülekezet előtt.

Személyes gyakorlatunkban temetési beszédeink nagy részét a következőképpen építettük fel: az általános *bevezető*ben tudatosítani próbáltuk a halál beálltának tényét, amely egyéni, gyülekezeti és közösségi életünkben fájdalmas veszteséget okozott. Ezután rátértünk arra a legtöbbször rákereséses módszerrel, gondosan kiválasztott bibliai *textusra*, amely megpróbáltatásunk és gyászunk közepette erőt adhat, vigasztalást nyújthat. A textust az „akkor és ott” összefüggésében szemlélve megpróbáltuk kibontani és magyarázni, hogy nyilvánvaló és rejtett üzenete is világos legyen, és ezt hangsúlyozva a beszéd fő gondolatává, egyetemes üzenetévé tettük. Ezek után *összekapcsolási* pontokat kerestünk a textus és az elhunyt élete és jellemvonásai között. Rövid *életrajz*ában hangsúlyoztuk az isteni gondviselés látható jeleit, kiemeltük azokat a tulajdonságokat, amelyek őt egyedivé tették. *Tanulságokat*, következtetéseket vontunk le, követendő példákra mutattunk rá. Következett a *textus alkalmazása* a gyászoló gyülekezetre, ezek után a halállal és örök élettel kapcsolatos *hitvallás*, majd a vigasztaló szavakat tartalmazó, a textushoz kötődő *búcsúzás*.

Lakatos Sándor

Unitárius anyakönyvek a Brassó és Hargita megyei állami levéltárakban

Az Erdélyi Unitárius Egyház anyakönyveinek történetéről, illetve az 1996. évi Román Országos Levéltári Törvényről Molnár B. Lehel publikált tanulmányt a *Keresztény Magvetőben*¹ 1999-ben. Jelen írás konkrét összesített adatokat nyújt a Brassó (Brassó)², illetve Hargita megyei (Csíkszereda)³ levéltárakban található unitárius anyakönyvekről. Írásunkban csak a fent említett két megyei levéltár unitárius anyagát összesítettük. Minél hamarabb fel kellene mérni a Maros, Kovászna, Kolozs, Szeben, Fehér és Hunyad megyei állami levéltárakban található unitárius anyagot is. Tisztában vagyunk azzal, hogy ez sok munkát igényel, de azt is tudjuk, hogy szellemi kincseink megmentése nem hárítható másra.

Az 1950-es évektől állami tulajdonba került egyházi anyakönyveink 1996-ig teljesen el voltak zárva a kutatás elől. A múlt század közepén megjelent állami rendelkezések értelmében minden egyházközségnek a néptanácsoknak kellett átadnia a tulajdonában lévő anyakönyveket. A néptanácsoktól a Román Állami Levéltár rajoni, majd megyei fiókjai vették át a begyűjtött dokumentumokat. Az 1996-os levéltári törvény nyomán lehetőség nyílt arra, hogy a száz évnél régebbi adatokat tartalmazó anyakönyveket az érdeklődők kutathassák. A megyei levéltárak külön katalógusokban származási hely és felekezeti megoszlás szerint összesítették a megyéből begyűjtött anyagokat. Sok esetben a néptanácsok – ké-

¹ Molnár B. Lehel: Az Erdélyi Unitárius Egyház Anyakönyvei, *Keresztény Magvető* 1999/1–2. 23–27.

² Brassó Megyei Állami Levéltár, Brassó / Direcția Județeană Brașov ale Arhivelor Naționale, str. Gh. Barițiu nr. 34, 500025 Brașov.

³ Hargita Megyei Állami Levéltár, Csíkszereda / Direcția Județeană Harghita ale Arhivelor Naționale, str. Bulevardul Frăției, nr. 6., 530112 Miercurea Ciuc.